

Sicole

Li cawete -î

C' est ene cawete ki dene sovint on no d' mestî.

tcherpetî ; boledjî ; påstaedjî ; mônî ; cinsî ; botchî ; crâxhî ; djotlî ; tchârlî ; ârbalestrî ; airtchî, crinkinî ; coidlî ; coibjhî ; shabotî

Des côps k' i gn a, ci n' est nén vormint on mestî : barakî ; halcotî ; calfurtî

Noûmots

Po les noveas mestîs k' ont vnou après l' revolucion francesse, et k' ont don stî csemés e francès, li walon do 20inme sieke n' a nén todi rwalnijhî li cawete *-ier* do francès. Li vî lidjwès l' aveut ddja fwait po sacwants :

pompî ; Croejhî

Mins : li mot « foistî », k' egzistéve dedja dinltins dins l' sinse di « tchampete » n' a nén si stindou a « *forestché* ».

Li rfondou walon rimete totès cawetes -î âs nos d' mestîs avou l' cawete francijheye *-ié*

policî ; cantonî ; fontinnî ; Timplî

... et fé des noûmots avou cisse cawete la :

infôrmatikî, politikî

Li cawete -î po les nos d' âbes

Vîs mots :

pemî ; poerî ; biyokî ; djaeyî ; purnalî ; fordinî ; hotalî ; pronnî ; cerijhî ; âbricotî ; mesplî ; bôlî ; frambâjhî ; ampônî ; rodjâmonî ; noerâmonî ; meuronî ; amandî ; rôzî ; cerijhî ; tchersî ; matonî.

Vîs noûmots (dedja dins les dictionaires do 20inme sieke)

grintchî ; rinnglôtî ; fikî ; fikî d' Amerike ; norbertî ; petralî ; pertigonî ; priyestî

Noûmots :

gurnådî ; papayî ; pâlmî ; bananî ; orandjî ; citronî

Li cawete -î po des sacwès

Vîs mots :

* boket do coir : cawî, cronjhî.

* plaeece avou l' minme plante : ronxhî

Riwalnijhaedjes

calindrî

Li cawete -î po des nos di dmorants

Vîs mots : Transinî ; Papinî ; Viyancinî ; Hestaî ; Bivî.

Noûmots : Palestinî.

Eciclopedeye :

Li crås sonk

C' est ene atuze di docteur come cwè, cwand on va fé ene prijhe di sonk, et k' on a do colesterol dins l' sonk k' est trop hôt, c' est k' on magne trop crås. Et cwand on magne trop crås, dj' ô bén : des amagnîs avou trop di crâxhe, on a bråmint dpus d' tchances d' atraper des maladeyes di cour et des ecdûts [*vaisseaux sanguins*].

Les docteurs vos scrijhèt adon ene drouke po fé baxhî l' colesterol dins l' sonk, lomêye « statene ».

Corwaitaedje di l' atuze do crås sonk

Li colesterol si loye às crâxhes di l' amagnî po fé les crâssès proteyenes ki les berwetèt dins l' sonk. C' est zeles, k' on pôreut dire ki rindèt l' sonk crås.

Les crâssès proteyenes, end a des pezantes et des ledjîres. Les pezantes si vont aler stitchî dizo l' coûtche divintrinne des arteres et les disfôrmer. C' est l' arterisclerôze.

Asteure, est çki l' colesterol dins l' sonk mostere bén k' on magne trop crås. Et fé baxhî ci-la, est çki c' est fé baxhî l' risse d' atraper des racros à cour ou dins les voennes (metans èn accidint às ecdûts do cervea) ?

Des studias k' i gn a avént ddja mostré k' on hôt colesterol dins l' sonk ni vneut seulmint k' po 10 % di l' amagnî. Po 90 âcint, c' est on caractere di famille.

I shonnreut don ki diner des statenes tchaeke côp k' i gn a on hôt livea di colesterol e sonk ni soeye nén foirt sûti. Ci pôreut esse ene atuze edvintêye pa les martchands d' droukes di farmacreye po vinde ces prodûts la ki fwaiynut baxhî l' colesterol.

Efets dléreces des « statenes »

Li colesterol, c' est ene molecure biyolodjike ki rshonne a bråmint des ôtes prodûts do coir (metans : li cortizone, ou l' vitamene K). Les prodûts k' abaxhèt l' colesterol espaitchèt eto li produjhaedje di sacwants ôtes prodûts come li cowinzime K3, on controcsidant. Ces prodûts la (les controcsidants) espaitchèt l' aviyixhmint des celures. Come cwè cwand on lome, e walon, on medicamint ene « drouke », on est sovint dins l' bon.

Kimint esse seur k' on n' a nén l' crås sonk sins docteur ?

I gn a k' a : (1) nén magnî trop crås ; (2) magnî ostant d' crâxhes nén bôrêyes [*insaturées*] ki d' crâxhes bôrêyes [*saturées*] ; (3) fé d' l' egzercice (roter 20 minutes par djoû) po broûler les crâxhes.

* Amagnîs às crâxhes nén bôrêyes : ôles di solea, d' olive, setchs fruts (djaeyes, amandes, noejhès, dates, fikes), pexhon, poytreye.

* Amagnîs às crâxhes bôrêyes : rodjès tchås (boû, pourcea, bedot), crâxhreyes (sâcissons, djambon), boure, froumaedje, frisse crinme.

Belès Letes : sicrijheu e walon

Willy Bal

Il âreut yeu 100 ans ciste anêye ci. On vént d' lyi rinde bon dvwer a Djanmioû (viyaedje del comene di Han-Nâlene) semdi passé, 1^ê d' octôbe.

Èn ome avou 36.000 cwâlités, k' a stî 8 ans sôdârd (sins l' voleur), di 1938 a 1945. I nd a scrît on bea live, k' il î a metou on tite e-n almand : « *Warum Kriege* » : « pocwè (fé) l' guere ? ».

	<h4>Prijhnî à Stalak</h4> <p>Al shijhe, ashîs so les léts, on raconte, on tchafeye, on s' couyone, on pâle did lâvâ ; divant l' guere, après l' guere, e francès, e patwès. Dins tos les patwès.</p>
	<p>Et ces mots la fwaiynut come ene muzike di dicâce, putete astourdixhante, mins i nos fwaiynut rovyî l' grigneusté do stalak.</p> <p>Â moens, si on rçuveut des noveles, des letes. Mins l' facteur n' apoite djamây rén. Sâf des fôrmaires a rimpli, et ene gazete e francès, mins ki powe li chleu,</p> <p>Des letes ! Tchaeke djoû, on î pinse e s' rewoeyant. Pu del djournêye, cwand on est tot seu el campagne. Elle arivront ptete âdjourdu, ou dmwin. On rote ossu vite k' on pout sol voye po-z eraler al cinse. On-z a s' cour ki toctêye et on creye d' â lon « est çk' i gn a ene sacwè ? »</p>
	<p>(Il ont câzu tertos des letes) Maryî d' ût djoûs, dedja coirnâd - mins i nel saveut nén co -, el pitit Mariusse, k' esteut sol banc dé l' ouxh del blanke mâjhon, ratindeut todi.</p> <p>A kî est ç', e fén d' conte, ki ciste idêye la a vnou al tiesse ? A onk tot seu ? Ou a tertos eshonne ? Dji n' sai pus. Ene idêye tote sémpe come el Bon Diu a l' idêye d' è fé. Dire ki si on lijheut tertos ses letes tot hôt, i gn âreut pont d' bastâd, insi.</p>
	<p>Et dispu don, on-z a lî les letes tot hôt. Tchaeconk schoûtéve li tchanson do lijhaedje (?). Endon, camaeråde, ki vos n' l' avoz nén rovyî ? (...) T' as minti. Gn a todi ene sacwè a fé.</p> <p><i>Willy Bal, divins « Warum Kriege ? »</i></p>

Tchanson

Adrovaedje : Istwere do bribeu aveule pu cou-d'-djate a Bôle.

Li ci ki vike, i ndè voet

I.

Cwand on fwait l' bilan d' tote ès veye / Cwand on fwait l' conte des moes et des djoyes, / Sins ratinde k' ele fouxhe fineye, / On freut ddja Bén sacwants coplets ; / Et minme sins esse parints eshonne, / Cwand on waite Bén, tolmonde s' ershonne.

On vént dins ene famille ; / Des gaméns ou des feyes ; / Des parints, brâvès djins / Mins des vilins Flaminds / Scaraboute et rodjole / Ene tote pitite escole / Ki s' adrove ; come c' est bon / Po les recreyâcions.

Ene bele toutche, ene ardresse / Croes d' oneur pol saedjesse. / Vént trop târd / Va dins l' cwén / Mwaijhès notes sol bultén. / Cint lenes di pûnicion / Ti n' frès djamây rén d' bon / Sawè k' Sint-Nicolai, / C' est moman et popa.

Trotinete et velo / Atincion às otos ; / Nén s' fé spotchî på tram / C' est l' debut do programe.

Prumî rfrin, prumî coplet / Ele s' evont, les anêyes. / K' dj' a dins l' saetch do tins passé / **L' ci ki vike, i ndè voet.**

II.

On est inscrit å catrucime / Èn an après, c' est l' cominon. / Novea costume, mocoe d' batisse / Solés trop stroets, djenifleccion. / A poenne el tchandeale aloumêye / K' elle est shoflêye pa les anêyes.

Ene prumire cigarete / Po fé d' l' ome e catchete / Djouwer popa moman / I gn a pupont d' efants ! / Atraper ene boune calote / Mete des longuès coulotes / Catoize ans, on diplôme : / Fârè voler d' ses plomes.

On bidon, on briket / Deus francs d' l' eure å bâdet / S' lever timpe å matén / Scoles å niut, noerès mwins / Taper l' mârtea d' triviè / C' est l' mestî k' a rintré. / Sins rlâtche et sins dicâce ; / Sins toubak, sint-Elwè.

Fotbal oubén belote ; / Salopete et capote ; / Unis po vni sôdâr. / Dji nd a ddja po mes liâds.

On comince a esse paplet / Cwand on voet les anêyes / Tchaire dins l' saetch, didins l' passet / **L' ci ki vike, i ndè voet.**

III.

El solea lût, l' pierot shufele ; / On a vint ans, c' est l' paradis ; / Ptitès moustatches po les mamjheles / K' on raeze el dimegne et l' djudi. / Vint ans, c' est l' pus bea tins del veye. / On n' sondje k' a ndaler vir les feyes.

Scoles di rfondou walon d' Bive do 4 d' octôbe 2016

Mins c' est l' guere ; on vénrdi, / On s' ertrove dins l' Midi. / Almands, rutabagas, / Mårtchî-noer, canadas ; / Timbes di ravitaymint ; / Avions, bombårdumints ; / Tos les cinsîs sins boure / Papîs, comandanteure !

Braire après l' liberté ; / On bea djoû, l' ertrover ; / Sôdârs amerikins ; tchoumgam eyet blanc pwin ; / Profiteus dins l' prijhon ; / Drapeas, liberâcion ; / Ça î est ! On est schapé ; / Do moens, c' est çou k' on croet.

IV.

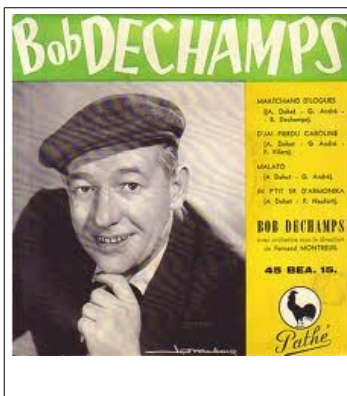
Rescontrer l' feme di s' veye ; / On frecante, on s' mareye / Cado d' noices et voyaedje / I s' fât mete e manaedje. / Lune di miel et bele-mere ; / Gn a todi ene kénte à rvier ; / Mâjhon, tévé, oto ; / On a des desses a s' dos.

Vos atrapez trinte ans / Et vo feme, èn efant ; / Maternité, popa ; / On gamén rshonne ès pa. / Travayî po l' elver ; / Et responsâvisté ; / Drancî et esse reyusse ; / Atraper l' infractusse.

Shofler, esse court d' alinne ; / Atraper del bodene ; / Èn nén vir cwand on s' brouye ; / Awè ça a ses ouys ; / Fât poirter des lunetes / Po lére les mwaijhès letes ; / So ene lete d' etermint / Ou çk' on va l' pus sovint.

Mete on copin al brouxhe ; / Après nos, c' est les moxhes. / El veye est plin d' angoxhe / Ès fât tri âzès coxhes.

Dierin rfrin, dierin coplet / El veye est arestêye : / Po vos raconter l' restant, / dji rvénrè dins dijh ans / Vos ratinde à tournant.

Câzaedje ? ; muzike : Bob Dechamps ; plake « Tén vla Bob l° 5, djive l° 12 ».